

TÜRK EDEBİYATI VE MEDYA

Turkish Literature and the Media

Doç. Dr. Nebi ÖZDEMİR*

ÖZET

Bu yazı Türk edebiyatı ve medya üzerinedir. Aslında bu çalışmada sözlü kültürden ve el yazması çağından yazılı kültüre ve basın çağına olan dönüşüm incelenecektir. Tanzimat döneminde batı edebiyatı etkisi altındaki Türk edebiyatı, gazeteler ve dergiler ard arda şekillendirildi. Edebi çalışmaları seri olarak yayınlayan gazeteler, romancı, tiyatro yazarı ve aynı zamanda ilk gazeteciler olan İbrahim Şinasi, N. Kemal, A. Mithat gibi Tanzimat entelektüelleri Türkiye’de bu ilişkinin kanıtıdır. Daha sonra radyo ve televizyon bu ilişkiyi değiştirdi ve çeşitlendirdi. Radyo, televizyon tiyatroları ve Arkası Yarın, Aşk-ı Memnu, Küçük Ağa ve Türk Edebiyatı hakkındaki diğer programlar üretildi ve yayınlandı. Bu değişiklik yüzünden okuyucuların sayısı arttı ve sözlü Türk edebiyatıyla ilgilenmeye başladı. Bunun yanında radyo ve televizyon bağlamında yaratılan pek çok çalışma edebi çalışma olarak kabul edildi. Kısaca, bu yazı bu ilişkinin Tanzimat döneminde bu yana devam edişini, çeşitlerini, güçlenişini açıklamayı amaçlar.

Anahtar Kelimeler

Türk Edebiyatı, Türk Medyası

ABSTRACT

This paper is about the relation between Turkish literature and the media. Actually, the transformation from verbal culture and manuscript period to written culture and the period of printing is brought up in this study. In Tanzimat period, the Turkish literature and newspapers, journals under the influence of western literature were formed simultaneously. Newspapers’ serializing literary works, Tanzimat intellectuals’ (İbrahim Şinasi, Namık Kemal, Ahmet Mithat ect.) being novelists, dramatists and also the first journalists are accepted as the evidence of this relation in Turkey. Later, radio and television changed and varied this relation. Radio and television theaters and series named as Arkası Yarın, Aşk-ı Memnu, Küçük Ağa, as well as other programs about Turkish literature have been produced and broadcasted. Because of this change, the number of readers increased and the majority of society which live between verbal and written/printed culture began to be interested in Turkish literature. Moreover, a lot of works created on the context of radio and television are accepted as literary works. Briefly, this paper aims to clarify that this relation has continued, varied and became stronger since Tanzimat period.

Key Words

Turkish Literature, Turkish Media.

GİRİŞ:

Bu çalışmada, 18. asrın ikinci yarısından itibaren Türklerin yaşamında görülmeye başlayan medyanın kültürü ve dolayısıyla edebiyatı biçimlendirici etkisi tartışılmaya çalışılacaktır.

Türkiye’deki medya-edebiyat ilişkisini tartışan araştırmalar, iletişim biliminin gelişmesine ve edebiyat çalışmalarının farklılaşmasına bağlı olarak, yakın dönemlerde ortaya çıkmaya başla-

mıştır. Kitle iletişim araçlarından gazete ve dergiler, uzun süre edebiyat üzerine çalışan bilim adamlarının temel veri kaynaklarından biri olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık yazılı medyayı, edebiyatı farklılaştıran temel dinamiklerden biri olarak kabul eden müstakil araştırmaların sayısı çok azdır. Özellikle Tanzimat sonrası Türk edebiyatı üzerine yapılan ve genellikle eser, yazar, akım, üslup, çevre odaklı çalışmaların çoğunda

* Hacettepe Üniversitesi Türk Halk Bilimi Öğretim Üyesi

gazete ve dergilerin önemine değinen satırlara rastlanmaktadır. Medyayı merkez olarak edebiyatı değerlendiren müstakil çalışmaların sayısı yeterli değildir.

Bu nedenle aşağıdaki denemede, medyanın Tanzimat (daha doğrusu, özel yazılı medyanın ortaya çıktığı 1860'lı yılların başından) sonrası Türk edebiyatını dönüştüren, dahası oluşturan dinamik olduğu, üç bölüm halinde özetlenerek açıklanmaya çalışılacaktır. Birinci bölümde yazılı basının, ikinci bölümde radyo ve televizyonu ve son bölümde de internetin Türk edebiyatı üzerindeki etkileri tartışılacaktır.

I. DÖNEM:

Müteferrika Matbaası'nın 1728-29 yılında kurulmasıyla birlikte, yeni ve öncekilerden farklı ve diğer sosyo-kültürel sistem ve kurumları da dönüştürücü güce sahip bir kültür yaratım ve aktarım kurumu ortaya çıkmıştır. Bu tarih, aynı zamanda Osmanlı'nın müslüman ve Türk toplumundaki sözlü kültürden yazılı/basılı kültüre geçiş macerasının da başlangıcıdır (Özdemir 2004). Yaklaşık bir asırlık kuluçka döneminden sonra bu süreç hızlanmıştır. Kuluçka döneminde edebiyat eserlerinden çok, din, askerlik, teknik, tarih, coğrafya, dil de çeşitli ders kitapları basılmıştır. Bir kayda göre, Tanzimat'a kadar 47 nazım eseri basılmıştır (Kabacalı 1989:107). Özetle bu dönemdeki basım faaliyetlerinde edebi eserlere gereken ilgi gösterilmemiştir. Diğer bir ifadeyle kitapçılık alanında sahhaflardan kitabevlerine, yazmalardan basmalara geçiş, sanıldandan güç gerçekleşmiştir. Yazılı metinlerin üretim-dağıtım ve tüketim sistemlerinde farklılıklar bulunmaktadır. Osmanlı toplumunda yerleşik yazmalar sistemini değiştirmek, hiç de kolay olmamıştır. Kitap basım ve yayım, dolayısıyla edebiyat alanındaki gerçek hamleler, özel yazılı basının Osmanlı toplumunda gelişmesiyle birlikte ortaya çıkmıştır.

Osmanlı kentli yaşamında yazılı

basın öncelikle gazeteler, sonra gazete ekleri ve daha sonra da dergilerin yayımlanması ortaya çıkmıştır. Bu durum, sivil matbaacılığın ve basının Osmanlı toplumunda yerleşmesiyle, dahası yayıncılığın bağımsız bir ekonomik sektör olarak gelişmesiyle ilgilidir. Yine 1809'larda taşbasması tekniğinin kullanılmaya başlanması, 1840-1850 yılları arasında, özellikle İstanbul'da yeni özel matbaaların açılmasına neden olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nda gayri müslim toplulukların 15.asra kadar giden gelişmiş yayıncılık geçmişlerine karşın, müslüman ve Türk kesimlerin bu alanla pek ilgilenmemişlerdir. Bu durum, öncelikle ilgili kesimlerin imparatorluk içindeki işlevleri, kentlileşme ve dolayısıyla meslekleşme, sermaye birikimi, daha da önemlisi sözel kültürden yazılı kültüre geçiş süreçlerindeki farklılaşmalardan kaynaklanmaktadır. Ancak burada, gayri-müslim kesimlerin matbaalarında basılan kitaplarında da, genellikle edebiyattan çok dini nitelik taşıdığı hatırdan tutulmalıdır. Asıl üzerinde durulması gereken konu Osmanlı toplumunda ilk gazetelerin, yabancılar tarafından yayımlandığıdır. Müteferrika matbaası ve daha sonra 1831'e kadar faaliyet gösteren diğer devlet matbaalarının, gazete yayımlanması ile hiç ilgilenmedikleri görülür. Osmanlı toplumu, Fransız Elçilik Matbaası'nda 1785 tarihinden itibaren Fransızca yayımlanmaya başlayan *Bulletin de Nouvelles* sayesinde gazete ile tanışır. Bu gazeteyi, daha sonra İmparatorluğun liman kentlerinde yayımlanan *Le Spectateur Oriental* (1821, Fransızca, İzmir'de), *Le Smyrneen* (1824, Fransızca, İzmir), *Le Courrier de Smyrne* (1828, Fransızca, İzmir) ve *Vakayi-i Mısriye* (Mısır'da yarısı Arapça, yarısı Türkçe çıktı) adlı gazeteler takip etmiştir.

Osmanlı devletinde yazılı basın, Yenicilerliğin ortadan kaldırılmasını Sultan Ahmed Meydanı'nda ilan eden Esad

Efendi'nin eminliğinde ve İzmir'den getirilen Fransız gazeteci Alexander Blaque'ın yönetiminde, 1 Kasım 1831(Fransa'da ilk çıkan gazeteden tam 200 yıl sonra) tarihinde *Takvim-i Vekayi* adlı ilk resmi gazetenin yayımlanması ile başlamıştır. Tanzimat'tan sonra çıkan ilk özel gazete ise, İngiliz Wiliam N. Churcill'in 1840'da çıkarmaya başladığı *Ceride-i Havadis*'tir.

Tanzimat Hareketi'nin basın ve dolayısıyla edebiyat alanındaki ilk etkileri, 1860 yılından sonra görülür. Bu tarihte müslüman-Türk Osmanlı toplumunun ilk özel haber, fikir, sanat, edebiyat gazetesi, *Tercüman-ı Ahval*, Agah Efendi ve İbrahim Şinasi tarafından yayımlanır. 1861 yılında Şinasi'nin "medeniyet yolunda millete hizmet amacıyla" çıkardığı ve daha sonra yönetimini Namık Kemal'e devrettiği bir diğer gazete, *Tasvir-i Efkar*'dır.

1866 yılından itibaren yayımlanmaya başlayan ve inkılap yanlısı yazıların yoğunlukta olduğu *Muhbir* gazetesinin sahibi ise Ali Suavi'dir. Bunları, *Muhip*, *Utarit* (1867), *Terakki* (1868) adlı gazeteler izlemiştir. 1860'lı yıllar, Türk yazılı medyasının doğuş ve çeşitlenme dönemi olarak nitelenebilir. Bu on yıllık dönemde (1860-1870), Osmanlı toplumsal yaşamında ilk haber ağırlıklı gazete *Ruzname-i Ceride-i Havadis* (1864), ilk meslek gazeteleri *Takvim-i Ticaret* (1865) ve *Mecmua-i Maarif* (1866), daha çok bir dergiyi andıran ilk resimli gazete *Ayine-i Vatan / Vatan* (1866), ilk gündelik gazete *Terakki* ve yine bu gazetenin ilk kadın gazetesi sayılabilecek hafta sonu eki(1868), renkli kağıt üzerine basılan çocuklara özgü ilk gazete *Müme-yiz*(1869), ilim ve fen içerikli süreli yayınların öncüsü olma niteliğine sahip *Hadika* ve *Basiret*(1869), ilk müstakil mizah gazetesi *Diyojen*(1869) yayın hayatına katılır.

"*Girit, Konya, Hüdavendigar, Ankara, Aydın, Edirne, Diyarıbekir, Rumeli,*

Yemen, Seyhan, Fırat, Tuna, Suriye, Selanik" gibi mahalli gazetelerin de yayın hayatına katıldığı 1870-1880 döneminin dikkate değer gazeteleri olarak şunlar belirtilebilir: Namık Kemal'in Vatan yahut Silistre adlı eseriyle ilgili yayını ve sayfalarındaki vatan, millet kavramlarıyla ilgili yazıların çokluğu ile dikkat çeken *İbret* (1871), ilk magazin gazetesi *Medeniyet*(1874), Güllü Agop'un ancak 18 sayı çıkarabildiği ilk tiyatro gazetesi *Tiyatro* (1874), bir kitap ciddiyeti taşıyan siyasi gazete *İstikbal* (1875), Osmanlı basınının önemli simalarından Filip Efendi'nin çıkardığı *Vakit*, dönemde 3000'lik satış rakamına ulaşan, "bütün müslüman ve Osmanlıların gazetesi" başlığıyla çıkan *Sadakat* (1875) ile *Müsavat, Umran, Selamet, Hakikat, Osmanlı, Tercüman-ı Şark* vb...

II. Abdülhamid'in baskıcı yönetimi ve uygulanan sıkı sansür nedeniyle Ziya Paşa, Ali Süavi, Ahmed Rıza Efendi gibi pek çok Osmanlı aydınının yut dışında yaşamak zorunda kaldığı 1881-1908 yılları, Türk basın ve yayın hayatının verimsiz yıllarıdır. Bu dönemde "hürriyeti elde etmek, milleti uyandırmak, ayağa kaldırmak" amacıyla yurtdışında "*Ahali, Anadolu, Beberuhi, Doğru Söz, Emel, Hak, Hilafet, İntabah, İnkılap, İstikbal, İttihat, Laklak, Muhbir, Meşrutiyet, Kanuni Esasi, Osmanlı, Sancak, Rumeli, Terakki, Şark, Tokmak, Zuhuri, Tuna, Türk, Yeni Fikir, Yıldırım, Yıldız*" başlıklarıyla çeşitli gazetelerin yayımlandığı görülür.

1908 yılında II.Meşrutiyet'in ilanı ile "gazetenin toplumsal yaşamda etkin bir güç" olduğunun farkına varıldığı bir dönem başlamıştır. Sansürün yeniden etkili olmaya başladığı 31 Mart Vakası'na kadarki dönem içinde gazete sayısında ve gazetelerin satışlarında önemli artışlar görülmüş, okur kitlesi genişlemiş, çeşitlenmiştir. Mehmet Asım'ın, Anadolu Hareketi yanlısı gazetesi *Vakit* (1917), Yakup Kadri ve Ahmed Rasim'in

yazılarının da yer aldığı, iç- dış haberleri, yazı, fotoğraf zenginliği nedeniyle yılda 30.000'lik satış rakamına ulaşan, tarih, bilim ve edebiyat alanındaki yazılarda öğretici, edebi bir üslubun kullanıldığı, Abdullah Cevdet'in gazetesi *İkdam* (1894) ile Falih Rıfki ve Necmeddin Sadak'ın çıkardıkları *Akşam* (1918), Cumhuriyet öncesi dönemin önemli süreli yayınları olarak sayılabilir (Türk yazılı basını hk.bkz. İnüç 1992; Bayrak 1994; Koloğlu 1985).

Türk dergicilik tarihinin ilk dönemindeki süreli yayınların genellikle "tıp, fen, eğitim, askeriye, denizcilik, fikir ve edebiyat" alanlarına özgü olduğu görülür. *Vakayi-i Tıbbiye* (1850), *Mecmua-i Fünun*, *Mir'at* (1862), *Mecmua-i Askeriye* (1864), *Mecmua-i İbretnüma* (1865), *Mecmua-i Maarif*, *Ayine-i Vatan* (1866), *Mecmua-i Ulum*, *Sıhhatnüma*, *Tuhfetü'l-Tıb* (1867), *Ravzatü'l Maarif*, *Dağarcık*, *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye* (1871), *Cüzdân*, *Mazbutü'l-fünun* (1872), *Dolap*, *Armağan*, *Sandık*, *Çanta*, *Hayat*, *Revnak*, *Kasa*, *Asarı Perakende*, *Kırk Ambar*, *Öteberi*, *Mecmua*, *Çekmece* (1873), *Medeniyet* (1874), *Keşkül*, *Cihan*, *Muharrir* (1874), *Derme Çatma*, *Medrese-i Edeb* (1877), *Yadigar* (1878), *Maariften Bir Seda* (1879), *Arkadaş*, *İbni Sina*, *Hafta* (1880), *Bahriye-i edebiyat ve Mütenevvia-i ulum ve Hikayat ve Mudhikat* (1881), Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra yayımlanan önemli dergilerdir (Osmanlı dönemi basını hk.bkz. Selim Nüzhet 1931; İkinci 2002: 675-680; Göçgün 1992: 379-391; Ercilasun 1992: 424-442; İnüç 1992; Bayrak 1994).

1860- 1923 arası dönemdeki yazılı basının edebiyat sahasındaki etkilerini aşağıdaki başlıklar altında değerlendirmek mümkündür:

Türkiye'de yenileşme dönemi edebiyat ile yazılı basın, aynı kökten beslenmişlerdir. Daha cesur bir ifadeyle, Klasik Osmanlı edebiyatından farklı olarak ortaya çıkan yeni edebiyat, önce gazete-

lerin, daha sonra da dergilerin sayfalarında yeşermiştir. Nitekim 19.asır yazılı basın ve modern edebiyat tarihi, iç içedir ve henüz birbirlerinden ayrılmamıştır. Edebiyat dergiciliğinin ve kitap yayıncılığının tam anlamıyla oluşumuna (Servet-i Fünun dergisi çevresinde toplanan kuşağın yeni edebiyatın özgün yaratılarını ortaya koymalarına) kadar da bu durum değişmemiştir.

19.Asrın ortalarından itibaren tüm yaşamı değiştirecek temel kurum olarak ortaya çıkan gazeteler, yeni edebiyatın ve edebiyatçının da yetiştirildiği okul görevini üstlenmiştir. Nitekim, Tercüman-ı Ahval, Tasvir-i Efkar'da Tanzimat ve sonrası dönemin aydınları ve edebiyatçıları yetişmiştir. Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi, Ebüzziya Tevfik, Ahmed Midhat Efendi, Recai-zade Ekrem, Abdülhak Hamid bunlardan en önemlileridir. Bu nedenledir ki, 19.asrın ikinci yarısında yetişen aydınlar, bürokrat- çevirmen-eğitimci-fikir ve siyaset adamı kimliklerinin yanında asıl "gazeteci-edebiyatçı"dırlar. Bu konuda Ahmed Mithad Efendi'nin "Tuna (Tuna Vilayeti), Zevra (Bağdat), Ceride-i Askeriyye, İbret, Takvim-i Ticaret, Devir, Bedir, Dağarcık, Kırk Ambar, İttihad, Vakit, Takvim-i Vekayi, Tercüman-ı Hakikat" gazeteleriyle olan ilişkisi örnek olarak gösterilebilir. Bu aydın tipi, günümüzde de geçerliliğini devam ettirmektedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda özel sektör gazetelerinin yayımlanması, klasik kültürel üretim ve tüketim sistemini değiştirmeye başlamıştır. Gazeteler, eğitim sistemindeki farklılıklar ve eksiklikler nedeniyle kendi okurlarını kendileri yaratmak zorunda kalmışlardır. Batılı tarz yaşam tarzının gereklerinden biri olarak gazete, dergi ve kitap okumanın moda haline gelmesi de gazetecilerin işini kolaylaştırmıştır. Bu durum beraberinde "halka yönelik kültürel üretim" yapmayı gerektirmiştir. Şinasi'nin Tercüman-ı Ahval'in beyannemesinde de be-

lirttiği gibi, “halka hitap, sosyal fayda” konusunda yöneticilerle gazeteci-edebiyatçı amaçta birleşmişlerdir. Halka okuma zevkinin aşılması amacıyla halkın anlayabileceği dilde yayın yapılması benimsenmiştir. Kısa sürede satış rakamları artan (çeşitli kaynaklarda Tasvir-i Efkar’ın bazı nüshalarının 20 bini geçen satış rakamlarına ulaştığı belirtilmiştir) gazeteler, aynı zamanda kentli halkın temel eğitimini edinmesini sağlamıştır. Halkın etkinliğinin artmasıyla birlikte, seçkin zümrenin fikir ve edebiyat sahasındaki hakimiyeti ve tekeli de kırılmıştır. Bu durum, Türk edebiyatı açısından çok önemli bir gelişme olarak değerlendirilmelidir. Böylelikle edebiyat dünyası, yeni biçim, içerik, tür, üslup ve akımlarla tanışmaya başlamıştır.

Gazeteler sayesinde halkın tüm kesimlerinin(kadın, çocuk, erkek, yaşlı, farklı mesleklerden vb.) hedef okur kitlesi olarak algılanması, doğal olarak kültürel üretim ve dağıtım sistemini de değiştirmiş, çeşitlendirmiş, yeni kültürel kurum ve aktörlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özetle yeni dönem, yeni kültürel üretici ve tüketicileriyle birlikte gelmiştir. Edebiyat alanının üreticileri, halkı, onun dilini dikkate alarak yaratılar ortaya koymaya başlamışlardır. Halkın dilini esas alarak gelişen yazılı basın dili, edebiyatı da etkilemiştir. Böylelikle Türk yazılı edebiyat geleneğinde “anlaşılır olma” ölçütü öne çıkmıştır. Yeni tarz yaşamın, insanın ve toplumun, özetle yeni olan her şeyin kökeninde yazılı medyanın katkısı bulunmaktadır. Türkçe, öncelikle gazete sayfalarında yeni bir yazı ve yazın dili (anlaşılır, daha süssüz) olarak gelişmeye ve olgunlaşmaya başlamıştır. Eserlerde seçkin, soyutlama tiplerin yerini alan halktan gerçek kişilerin kendi çevrelerinde başlarından geçen olaylar anlatılmaya başlanmıştır.

Namık Kemal başta olmak üzere bazı Tanzimat dönemi aydınlarının halka ait sözlü anlatım ve gösterim gele-

neklerini yeren yazılarına, gazete ve dergilerde rastlanmaktadır. Bununla birlikte aynı süreli yayınların, kuruluş döneminde okur kitlesini genişletmek amacıyla, halkın sözlü kültürde yarattığı edebiyat yaratılarından sıkça yararlandığı belirlenmiştir. Atasözleri ve deyimlerle dolu yaratılar, geleneksel anlatı ve gösteriler benzeri uyarlamalar, halk hikayelerini andıran aşk ve macera romanları, bu türden uygulamalardır. Medya, sözlü kültürle olan bu iki yanlı yaklaşımını daha sonraki dönemlerde de korumuştur. Gazetelerdeki popüler roman tefrikalarının halk tarafından çok tutulduğu görülür. Ahmed Midhat, bu tarz yayın anlayışının ustası olarak, Osmanlı okur kitlesinin yaratılmasında önemli bir yere sahiptir.

Osmanlı İmparatorluğu’nda yazılı basının oluşması ve gelişmesiyle edebiyat alanında yeni türler ortaya çıkmıştır. Öncelikle nazmın yerini, nesir almaya başlamıştır. Tercüme, uyarlama ve telif tiyatrosu, roman, tenkit, deneme türündeki eserler, gazetelerde tefrika edilmiştir. “Fıkra, sohbet, makale, öykü, gezi notu, günlük” gibi türler “gazeteye bağlı edebi türler” şeklinde tanımlanmıştır(Ahmed Midhat ve Ahmet Rasim bu türlerin ilk ustalarıdır). Bu açıdan değerlendirildiğinde, yeni edebiyatın temelleri gazete sayfalarında atılmıştır.

Özel sektör basımının gelişmesi ve halk kitlesinin hedef okur kitlesi, daha doğru bir ifadeyle kültür tüketicileri olarak kabul edilmesi, klasik Osmanlı sosyo-kültürel yaşamındaki yerleşik “kültür patronajlığı”nı ve “edebiyat üretim-tüketim” sistemini değiştirmiştir. Üst yöneticilerin/devlet adamlarının korumacılığına dayalı eser üretimi ile halkın tüketimine odaklı eser üretimi doğal olarak birbirinden farklı olacaktır. Patronlara övgü şiirleriyle başlayan eski tarz eserlerin modası geçmeye, düzenin, sistemin eleştirisi üzerine kurulu türlerde yaratılar sunulmaya başlamıştır.

Güncelin peşindeki gazeteler, edebiyat eserlerinin biçim ve içerik bakımından zenginleşmesini sağlamıştır. “Vatan, millet, insanlık, hürriyet, hak, hukuk, kanun, adalet” gibi kavramlar, edebiyat eserlerinin konuları arasına girmiştir. Bu nedenle, özellikle Tanzimat edebiyatı kapsamındaki eserlerde fikri ve siyasi motiflerin sıklığı dikkat çeker. Halkın hedef okur kitlesi olduğu, halk adına hareket edildiği dönemde, doğal olarak halkın beğenileri, eğilimleri, mantığı ya da onda olması istenen değerler, özellikler edebiyat eserlerini biçimlendirmiştir. Şinasi, Ahmet Vefik Paşa, Ahmed Mithad Efendi, Ebuzziya Tevfik gibi yazarların özellikle uyarılma ve telif tiyatrosu eserlerinde, sözel kültür ve de geleneksel tiyatro türlerinin (Meddahlık, Orta Oyunu, Karagöz vb.) etkisi belirgindir. Gazeteler, yeni yazılı edebiyatın oluşmasında sözel kültür kaynaklarından da yararlanılmasını sağlamıştır.

Klasik edebiyatın kendine özgü hayallemeye temelli yaratma eyleminin yerini, gözleme dayanan ve toplumcu-gerçekçi yaklaşım temelli yaratma eylemi almaya başlamıştır. Gazete ve dergiler sayesinde yerleşik yazılı edebiyatın (Divan Edebiyatı ile sözlü edebiyatın) kalıpları, hiyerarşik düzeni kırılmış, farklılıklar daha rahat kendilerini ifade edebilecek edebi araçlara, unsurlara kavuşmuştur. Böylelikle Türk edebiyatı gelişmeye ve zenginleşmeye başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda edebiyat kitaplarının basımı, özel sektör gazeteciliğinin ve dergiciliğinin gelişmesiyle yaygınlaşmıştır. Diğer bir ifadeyle, Osmanlı’da edebi kitap yayıncılığı, gazete ve dergi yayıncılığının içinden doğmuştur. Gazeteler, tefrika geleneği dikkate alındığında farklı biçimde de olsa kitap basmışlardır. 1873 yılında Namık Kemal’in Vatan yahut Silistre piyesinin sahnelenmesi sırasında gelişen olaylar, İbret gazetesinin yayınları ve buna karşı idarenin engellemeleri, Osmanlı kültü-

rel yaşamında yeni bir dönemi başlatmıştır. Namık Kemal’in eseri, bir gecede kitap halinde basılmıştır. Bu tarihten sonra, gazete matbaaları, birer kitabevi gibi işlev görmeye başlar. Böylelikle yeni edebiyat eserleri, kolaylıkla basılıp dağıtılabilir hale geldi. Günümüzde bazı gazetelerin ek ya da hediye olarak çeşitli edebiyat eserlerini basıp dağıttıkları, pek çok gazetenin bünyesinde yayınevi bulunduğu dikkate alındığında, bu uygulamanın gelenek haline geldiği söylenebilir. Dergiler de çeşitli kitap yayını faaliyetlerine girişmişlerdir. Örneğin 1891-1905 arası dönemde Hüseyin Cahid’in önderliğinde Servet-i Fünuncular, dergilerinin yanında, 35 kitaplık Edebiyat-ı Cedide Kütüphanesi adıyla bir seri yayımlanmışlardır. Benzer yaklaşım daha sonra, Varlık dergisi tarafından da benimsenmiştir.

Tanzimat sonrası dönemde, yazılı kültür temelinde toplumun yeniden kurgulanması ve işletilmesi sürecinde gazeteci-yönetici-edebiyatçı-eğitimci işbirliği önemlidir. Bu işbirliğinde gazete merkez olma işlevini yüklenmiştir.

Bu dönemde, fikir ve siyaset adamlığı dışında, önce gazeteci, sonra çevirmen, daha sonra tiyatro yazarı ve romancı olan yeni tip aydınlar, çok yönlü çalışmışlardır. Bu nedenle de yeni türlerin yerleştirilmesi ve geliştirilmesi konusunda sergilenen dayanışma hemen dikkati çeker. Örneğin gazeteler, bir taraftan oyun ve roman tefrikaları yaparken, diğer taraftan da Divan Edebiyatı aleyhinde ve yeni türlerin lehinde yazılar (özet, makale, tenkit, ilan) yayımlıyorlardı. İlk Türk piyesi, Şair Evlenmesi’nin, aynı zamanda Türk gazeteciliğinin de kurucusu sayılan İbrahim Şinasi tarafından yazılması, takipçisi ve çok sayıda piyesi olan Namık Kemal’in Osmanlı Tiyatrosu’nun geliştirilmesi amacıyla kurulan edebiyat heyetinin içinde yer alması, Vatan yahut Silistre oyunuyla ilgili yayınları nedeniyle İbret

gazetesinin başına gelenler, bu işbirliğinin ilk akla gelen kanıtlarıdır.

Türk mizah edebiyatının ya da Türk edebiyatında mizahın, Teodor Kasap'ın öncülüğünde gelişen mizah gazeteciliğinden beslendiği unutulmamalıdır. 1869'da Diyojen'le başlayan mizah gazeteciliği içinden pek çok kalıcı eserler ortaya koyan yazarlar çıkmıştır. Türk edebiyatının demokratik bir yapı kazanmasında mizah gazeteciliğinin payı büyüktür.

İstanbul dışında yeni tarzda bir edebiyat çevresinin oluşmasında, 1870-80 döneminde kurulan vilayet matbaalarının bastığı gazetelerin önemli olduğu söylenebilir. Bu etki bir taraftan merkezde gelişen yeni tarzdaki edebiyatın yaygınlaşması, diğer taraftan da yeni tip yerel edebiyatçıların yetişmesi şeklinde ortaya çıkmıştır. Bu gelenek daha sonra, halkevi dergilerince sürdürülecektir.

Osmanlı toplumunda edebiyat dergiciliği, 1850'lerden beri yayımlanan tıp, fen, askeriye ve eğitim dergilerinden çok, gazeteciliğin gelişmesiyle ortaya çıkmıştır. 1870-80 arasındaki dönemde edebiyat dergilerinin sayısı artmıştır. Gerçek edebiyat dergiciliği ise Servet-i Fünun ile başlamıştır. Bu tarihten sonra, edebiyat dergileri (Genç Kalemler, Dergah, Türk Yurdu, Varlık, Çınar vb.) birer edebiyat okulu haline gelmiş, modern Türk edebiyatının kuşakları buralarda yetişmiştir. Edebiyat tartışmaları, bu dergilerin sayfalarında yapılmıştır.

Bütün bu olumlu gelişmelere karşın, yazılı basın etkisi nedeniyle popüler ya da popülist eğilimlerin edebiyatçıları etkisi altına aldığı ve sanat kaygısının göz ardı edildiği belirtilmiştir. Aynı şekilde Tanzimat dönemi edebiyat eserlerinde fikri, siyasi ve eğitici/ bilgilendirici yanın ağır bastığı da ifade edilmiştir. Bu eleştiriler bazı açılardan haklı olsa da, edebiyat alanındaki sığlaşmanın tek nedeni olarak gösterilemez. Dönemin aydınları öncelikle okur kitlesini oluştur-

ma gayreti içindeydiler. Gazeteler, hem kendileri hem de edebiyat eserleri için okur kitlesi yaratmışlardır. Nitekim Ahmed Mithad Efendi'nin sanatsal yönü sıkça tartışılan ve önce gazetelerde tefrika edilen daha sonra da kitap halinde basılan popüler eserleri sayesinde, Osmanlı insanı okuma alışkanlığını kazanmıştır (Osmanlı toplumunda kitap hk. bkz. Sakal 1999).

İlk dönem gazetelerinin ilk işlevi, öncelikle çeviri, makale, haber türünden yazılarla Batı edebiyatları hakkında toplumu bilgilendirmek olmuştur. Öncelikle Fransız, sonra İngiliz, İtalyan ve Alman edebiyatlarındaki tür ve akımlar, yeni başlığı altında Osmanlı okuruna duyurulmuştur. Bu zamanla taklit, uyarılma ve daha sonra da telif eserlerin ortaya konulmasını sağlamıştır. Özetle "yeni" edebiyat, gazete sayfalarında oluşmaya başlamıştır.

Güncelin ve ilgi çekici olanın peşindeki süreli yayımlar (gazeteler ve ziraat, tıp, eğitim vb. farklı alanlarla ilgili dergiler) yazara ve şaire yaşamın farklı alanlarını yakalama fırsatı sunmaktadır. Böylelikle gündelik yaşam ve sıradan insan, edebiyat eserlerinin konusu olabilmıştır.

Şinasi (Tasvir-i Efkar)-Said Bey (Ruzname-i Ceride-i Havadis) yazılı tartışmasıyla başlayan ve Recaizade Ekrem- Muallim Naci münakaşasıyla gelişen edebiyat eleştirmenciliği, gazete ve dergilerde doğmuş ve Türk edebiyatının modern bir yapı kazanmasını sağlamıştır. Tenkit türündeki yazılar, aynı zamanda modern edebiyat tarihçiliğinin ve biliminin de temelini oluşturduğu unutulmamalıdır (I. ve II. Dönem yazılı basını ve edebiyatı hk.bkz. Tanpınar 1988; Kaplan 1976, 1987; Aktaş 1992 a; Okay 2002: 167-180; İnuğur 1992; Uçman 2002: 181-188; Balcı 2002: 189-194; Kerman 2002: 204- 211; Bekiroğlu 212- 226; Kavaz 2002: 240-247; Ercilasun 1981).

II. DÖNEM:

II.Dönemde yazılı basın, toplumsal yaşamda daha etkili olmaya başlamıştır. Özellikle Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin temelini oluşturan kültürel altyapıda II.Meşrutiyet yazılı basınının ve milli edebiyat akımının katkısı büyüktür. Siyasal anlamda milli devletten önce milli yazılı basın ve edebiyat oluşmaya başlamıştır. Servet-i Fünun'la (1891-1944; 2454 sayı) başlayan edebiyat dergiciliği, gazeteden bağımsız olarak bu dönemde gelişmiştir. *İkdam Gazetesi*, *Türk Gazetesi* (Kahire), *Meşveret* (Avrupa) gibi süreli yayınlardaki "örtülü ulusal kimlik"le ilgili yazılar dikkate alınmazsa, Türk aydınları arasında öze dönüş hareketi 1908 yılından sonra yayımlanmaya başlayan "*Türk Derneği* (1908), *Bahçe* (1909), *Genç Kalemler* (1910), *Türk Yurdu* (1911), *Halka Doğru* (1913), *Türk Sözü* (1914), *Milli Tettebbular Mecmuası* (1915), *Bilgi*, *Yeni Turan Gazetesi* (1914), *Büyük Emel* (1912), *Talebe Defteri*, *Yeni Mecmua* (1917), *İfham Gazetesi* (1919), *Diken* (1918), *Nedim* (1918), *Büyük Mecmua*, *Sebil'ür-reşad*, *Dergah*, *Aydınlık*, *Temaşa*" adlı gazete ve dergilerde yetişen aydınların yarattıkları milli edebiyat akımından (1908-1912) güç almıştır. Bunlardan Türk Yurdu ve Dergah, mütareke ve Kurtuluş Savaşı öncesi dönemin önemli edebiyat dergileri idi. Bu gazete ve dergilerden bazıları Cumhuriyet döneminde de yayınlarına devam etmiştir. Ziya Gökalp, Ali Canib, Ömer Seyfettin, Mehmet Emin, Müftüoğlu Ahmet Hikmet, Fuat Köprülü, Celal Sahir, Yusuf Ziya, Halid Fahri, Mehmet Akif, Aka Gündüz, Enis Bahiç, Orhan Seyfi, Faruk Nafiz, İbrahim Alaaddin, Şukufe Nihal, Halide Nusret, Kemaleddin Kami, Rıza Tevfik, Neyzen Tevfik, Yahya Kemal, Ebubekir Hazım, Halide Edib, Yakup Kadri, Reşat Nuri, Ahmet Kutsi, Nurullah Ata(ç), Ahmet Hamdi, Mustafa Nihat, Şevket Süreyya, Nazım Hikmet" vb. şair ve romancılar,

bu dergi ve gazetelerde yetişerek Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın ve Türkiye'deki Türkolojinin temellerini atmışlardır.

Yazılı basın, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluşundan sonra da diğer alanlarda olduğu gibi edebiyat sahasında da önemli işlevler üstlenmeye devam etmiştir. Bu dönemde yayımlanan edebiyatla ilgili süreli yayınlarda yeni ulusal Türk devletinin kökleşmesine yönelik yazıların yer aldığı görülür. Türkiye'deki siyaset kültüründe sözlü ve yazılı edebiyat geleneklerinden, medyanın gelişmesi ve yaygınlaşmasına paralel olarak, sınılandan daha etkin bir şekilde yararlanılmıştır. İslamiyet öncesi dönemin ozanlarının yerini, Cumhuriyet döneminde aşık, romancı, şair ve hikayeciler almıştır. Bu yıllarda *Milli Mecmua* (1924-1928), *Hayat* (1926-1929), *Fikirler* (1927-1950), *Resimli Ay* (1924-1930) adlı dergilerde eskilerin yanında "Yaşar Nabi, Sabri Esat, Vashi Mahir, Behçet Kemal, Ahmet Muhip, Cevat Şakir, Vala Nurettin, Sabahattin Ali, Peyami Safa" gibi yeni nesil edebiyatçılar yetişmiştir. Bu arada Sabri Esat, Cevdet Kudret, Kenan Hulusi Koray, Vasfi Mahir, Yaşar Nabi, Ziya Osman, kendi gruplarının da adı olacak Yedi Meşale adlı bir kitap yayınından sonra faaliyetlerini aynı adla yayımladıkları dergide devam etmişlerdir.

1930 ve 1940'lı yıllarda Türk edebiyat dergiciliği biçim, içerik, basım tekniği, sayfa düzeni ve dağıtım sistemi vb. açılardan oldukça gelişmiştir. Bu dönemde *Servet-i Fünun*, *Ülkü* (1933-1949), *Varlık* (1933), *Yücel* (1935-1945) gibi etkin dergilerin yanında *Yeni Adam* (1934), *Ağaç* (1936), *Kültür Haftası* (1936; 21 sayı), *Kalem* (1938-1939; 13 sayı), *Oluş* (1939), *İnsan* (1938-43; 25 sayı), *Ses* (1939), *Küllük* ve *Yeni Edebiyat* gibi dergiler de yayımlanmıştır. *Ülkü* dergisi, Ahmet Kutsi Tecer'in yayın yönetmenliğine gelmesinden sonra, tıpkı

Servet-i Fünun dergisi gibi, bir edebiyat dergisine dönüşmüştür. Bu dergide Per-tev Naili Boratav, Mehmet Tuğrul, M.Şakir Ülkütaşır ve Naki Tezel gibi yazarların, halkbilimi kapsamında da değerlendirilen sözel edebiyatla ilgili yazı-ları büyük ilgi görmüştür. Türk edebiyatının uzun süreli yayımlanan, birleştirici ve çokturlu niteliğe sahip dergilerinden birisi de Varlık'tır. 1933 yılından itibaren Yaşar Nabi Nayır tarafından çıkarıl-maya başlanan Varlık dergisinde, "Halit Ziya Uşaklıgil, Abdülhak Şinasi Hisar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ruşen Eş-ref, Nurullah Ataç, Suut Kemal Yetkin, Necib Fazıl Kısakürek, Cevdet Kudret, Ömer Bedrettin, Cahit Sıtkı, Sait Faik, Melih Cevdet Anday, Orhan Veli, Oktay Rıfat" gibi birbirlerinden farklı sanat anlayışlarına sahip şahsiyetler, kendile-rini ifade etme olanağı bulmuşlardır. Toplumsal sorunlara da değinen yazılar içeren Varlık sayesinde edebiyat dergile-ri, sosyo-kültürel yaşamda daha saygın bir konuma sahip olmuşlardır. Yaşar Na-bi, Türk ve dünya edebiyatının temel edebiyat eserlerini Varlık yayınları ola-rak, cep kitapları halinde ve uygun fi-yatlarla sunarak önemli bir okur kitlesi yaratmıştır.

Gazetelerde gelişen aşk, macera, romantik tarih temalı popüler halk ro-mancılığı/piyasa romancılığı Cumhuri-yet'in ilk yıllarında da rağbet görmeye devam etmiştir (Çelik 2002:195-203; Be-kiroğlu 2002: 212). Bu tür romanların, özellikle toplumun buhranlı dönemlerin-de (II. Abdülhamid ve Mütareke Dönemi vb.) daha çok ilgi gördükleri (Örneğin Abdullah Zühdü'nün Yunan Harbi sıra-sında yazdığı Şanlı Asker romanı, Sabah gazetesinin satışını beş bin arttırmış, otuz beş binlik kitap satış rakamına ulaşmıştır) belirlenmiştir. Halk, melod-ramatik yanı ağır basan, basit kurgulu bu romanlarla yaşamın gerçekliğinin verdiği acılardan kurtulmaya çalışmış-tır. Namık Kemal ve Ahmed Midhat'la

başlayan tarihi romanlara, Abdullah Zi-ya Kozanoğlu, Nizamettin Nazif, Turhan Tan ve Ahmet Refik'in kaleme aldıkları eklenmiştir. Çeviri aşk ve macera ro-manlarının zemininde Mehmed Celal, Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi, Ahmet Rasim, Güzide Sabri, Abdullah Zühdü gibi şahsiyetlerin yaratılarıyla gelişen popüler halk romancılığı ise, Halide Nusret, Mahmut Yesari, Kerime Nadir, Ercüment Ekrem, Muazzez Tahsin ve benzerleri tarafından sürdürülmüştür. Vakit Gazetesi'nde Sadri Ertem etrafın-da toplanan Reşat Enis ve Selahattin Enis, Kenan Hulusi, Ümran Nazif Yiği-ter gibi yazarlar, gazeteciliğin sağladığı olanaklardan (adliye vakaları, röportaj-lar vb.) da yararlanarak toplumun alt tabakalarının sorunlarını ele alan ve da-ha sonra Türk sinemasının da temelini oluşturan memleket hikayeleri ve gü-dümlü romanlar kaleme almışlardır. Bu dönemde acıklı aşk ve mizah hikayeleri çok tutulmuştur. Bir taraftan mizah der-giciliği devam ederken, diğer taraftan gazetelerin fıkra adı verilen köşe yazıla-rı, mizah edebiyatının farklı örnekleri haline gelmiştir. Bazen de Hüseyin Rah-mi ve Ahmet Rasim gibi mizah dergicili-ği ve gazetecilikten yetişme Osman Ce-mal Kaygılı gibi yazarlar da, gözlem ve mizahın eleştirel yanını hikayelerde bir-leştirmeye çalışmışlardır.

Çok partili dönemin başladığı, 1940 ve 1950'li yıllarda, sayıları hızla artan edebiyat dergileri, siyasal hareketlerin ifade aracı haline gelmeye başlamıştır. Bu arada, Anadolu'nun pek çok ilindeki halkevleri, Anadolu'da okur kitlesinin yaratılmasında ve yeni yazarların orta-ya çıkmasında, dahası Türk edebiyatın-da Anadolu romantizminin ve daha son-ra da köy realizminin doğuşunda önemli işlevler üstlenen çeşitli dergiler yayı-mlanmışlardır. Bu ve benzeri dergi ve gaze-teler aracılığıyla, büyük kentlerin (önce İstanbul, Cumhuriyet'le birlikte Ankara) edebiyat yayıncılığı alanındaki tekelleri

kırılmıştır. “*Adımlar, Ant, Gerçek, Millet, Yeni Kültür, Kök, Harman* (Ankara), *Aramak, Kovan, Kültür Gazetesi, Fikirler* (İzmir), *Bilgi Yurdu, Büyük Doğu, Edebiyat Dünyası, Gök-Börü, Hamle, Hareket, Kaynak, Orhun, Pınar, Tercüme, Toprak, Yürüyüş* (İstanbul), *Kopuz, 19 Mayıs* (Samsun), *İnanç* (Denizli), *Damla* (Edirne), *Terakki* (Manisa), *Doğu (Zonguldak)*” vb. adlarla yayımlanan bu dergilerin sayısı elli civarındadır. Bu arada, *Aydınlık* (1921) ile başlayan sosyalizm yanlısı, toplumcu-gerçekçi yayıncılık hareketi *Tan, Yeni Edebiyat, Yurt ve Dünya, Gün, Gerçek, Söz, Yiğün, Sendika, İş Dergisi* ile devam etmiştir. Yine Sait Halim Paşa'nın ve Mehmet Akifin öncülüğünü yaptığı İslamcı fikir ve edebiyat yayıncılığı, *Sebilürreşad* ile başlamış, çok partili döneme geçiş döneminde *Selamet* dergisiyle yeniden ortaya çıkmıştır. Cevat Rifat Atılgan, Ahmet Hamdi Aksekili, Eşref Edib, Hasan Basri Çantay, bu yeni dönemin önemli simalarındır. Bu arada, *Orhun, Tanrıdağı, Çınaraltı ve Gökborü* gibi dergilerde ise, Mehmet İzzet, Remzi Oğuz Arık, Zeki Velidi Togan, Rıza Nur, Nihal Atsız, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Nejdet Sançar, Fethi Tevetoğlu, Mustafa Akansel, Ziya Gökalp'in açtığı yolda yazmaya devam etmişlerdir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında da şairler, Tanzimat sonrasında dergiciliğin gelişmesiyle ortaya çıkan bir eğilim nedeniyle, şiirlerini öncelikle edebiyat dergilerinde yayımlamışlardır. Daha sonra da bu şiirlerin toplanmasından oluşan kitaplar yayımlanmıştır. Örneğin, Orhan Veli'nin 1937-1941 yılları arasında *Varlık, Gençlik ve İnsan* dergilerinde yayımlanan şiirleri, daha sonra Garip adlı kitapta toplanmıştır. Buna karşılık Osmanlı klasik nazım üretim sisteminde şairler, şiirlerini bir divanda toplayarak bütün halinde taliplisine sunmuşlardır. Özetle yazılı medyanın gelişmesiyle edebiyat alanındaki üretim ve tüketim fa-

aliyetleri hızlanmıştır. Aynı yöntemle, kent insanın sorunlarını dile getiren İlhan Tarsus, Ege kıyıları ile deniz kültürü üzerine yazan Cevat Şakir, Menderes Vadisi'nin insanlarının yaşamını anlatan Samim Kocagöz, sıradan insanların sesi Sait Faik gibi yazarların hikayeleri de Türk edebiyatına kazandırılmıştır. Dergiler bir bakıma, şairlerin ve hikayecilerin yetiştiği yegane çevrelerdir. Nitekim önce dergilerde çeşitli hikayeler yayınlayarak yetişenler, daha sonra romanlar yazmaya başlamışlardır. Örneğin Orhan Kemal, *Yeni Edebiyat, Yürüyüş, Yurt ve Dünya, Varlık* gibi dergilerde yetişmiş ve 1949 yılında yayımladığı *Ekmek Kavgası* romanıyla edebiyat çevrelerinde tanınmıştır.

1950 sonrası gelişen ve çok kere sosyal gerçekçi yaklaşımların benimsendiği Türk edebiyatında, o dönem sayıları artan ve çeşitlenen yazılı basının etkisi büyüktür. Cumhuriyet'in ilk yıllarının Cumhuriyet, Milliyet, Sabah gibi önemli gazetelerin arasına 1940'lerden sonra Hürriyet, Tercüman vb. de katılmıştır.

Cumhuriyet sonrası yazılı basın, yayımlanan ekler, hediye kitaplar ve düzenlenen şiir, hikaye ve roman yarışmalarıyla da Türk edebiyatına katkı sağlamaya devam etmiştir. Örneğin Tarık Buğra, Cumhuriyet Gazetesi'nin 1948 yılında düzenlediği bir yarışmada dereceye girerek adını duyurmuş ve Çınaraltı, Milliyet gazetelerindeki hikayeleriyle de Türk hikayeciliğinin önemli bir şahsiyeti haline gelmiştir (Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemi Türk basını ve edebiyatı hk.bkz. İnuğur 1992; Tural 1992; Bayrak 1994; Kurdakul 1997; Aktaş 1992 a ve b).

1874 yılında yayımlanan Medeniyet ile başlayan ve son dönemde Günaydın, Tan vb. gazeteleriyle iyice gelişen resimli, magazin ve bulvar gazeteciliği ve dergiciliği de Türk edebiyatı açısından önemlidir. Bu tür süreli yayınlardaki, tefrika romanlar, çizgi romanlar, foto ro-

manlar, edebiyatla ilgili köşeler de edebiyat kapsamında değerlendirilmelidir. Ayrıca bu tür gazete ve dergilerdeki haberlerden yazarların ve şairlerin çeşitli bakımlardan yararlandıkları unutulmamalıdır. Karaoğlan, Kara Murat, Malkaçoğlu, Kurtdereli, Battal Gazi, Tarkan, Ustura Kemal adlı kahramanların etrafında oluşturulan çizgi romanlar, Tanzimat sonrası dönemdeki tefrika tarihi, popüler romanların farklı bir biçimdeki örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Yine Diyojen’le başlayıp Hayal, Çınıraklı Tatar, Latife, Çaylak, Meddah, Karagöz’le gelişen Türk mizah dergiciliği Oğuz Aral yönetimindeki Gırgır dergisi ile en verimli dönemini yaşamıştır. 1980’li yıllarda Türkiye’nin pek çok gazetesini satış rakamlarıyla sollayan Gırgır, dünyanın en çok satan mizah dergilerinden biri haline gelmiştir. Gırgır, aynı zamanda bir mizah okulu işlevini de görmüştür. Gırgır’da yetişen yazar ve çizimler, daha sonra Fırt, Çarşaf, Limon, Gümgüm, Hıbrır, Leman, Lemanyak, Lombak gibi dergilerde son dönem Türk mizah edebiyatı açısından önemli yaratılar ortaya koymuşlardır. Bu nedenle, Türk edebiyat bilimcilerinin, medya-edebiyat ilişkisini araştırırken, mizah dergilerini de dikkate almaları gerekmektedir.

Bu döneme asıl damgasını vuran, medyanın işitsel bir araca daha sahip olarak etkisini artırmasıdır. Radyo, 1928 yılından itibaren Türk toplumsal yaşamında var olmasına karşın, 1940’lı yıllardan itibaren Anadolu’da yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Önceleri İstanbul ve Ankara merkezli kamusal radyo yayınları, Çukurova, İzmir, Antalya gibi bölge radyolarının kurulması ve radyo kanallarının sayısının artırılmasıyla daha geniş bir kitle tarafından dinlenmeye başlamıştır. 1990’lı yıllardan sonra ulusal ve yerel olarak yayın yapan özel radyolar ortaya çıkmıştır. Türk edebiyatı ile radyo ilişkisi üzerine edebiyat

bilimciler henüz yoğunlaşmamışlardır. Radyo Tiyatrosu, Arkası Yarın, Edebiyatımızdan Sayfalar ya da Şahsiyetler, Romancılarımız, Aşıklarımız, Halk Hikayeleri, Şairlerimiz, Şiirli Geceler gibi adlarla yazılı ve sözlü edebiyat gelenekleriyle ilgili pek çok radyo programları yayımlanmaktadır. Müstakil edebiyat programlarının yanında, diğer programlarda da edebi yaratmalara yer verilmiştir. Okumaktan çok dinlemeyi seven Türk toplumu, pek çok yazar, şair (özellikle de tiyatro yazarını) ve onların eserlerini müstakil radyo programları aracılığıyla tanımıştır. Edebiyat, radyo ile metinden bağımsızlaşıp sözel bir boyut kazanmıştır. Kitabın ulaşamadığı yere, radyo yayınları ulaşmış ve edebiyat yaratılarının tüketimi hızlanmış ve yaygınlaşmıştır. 2000’li yılların başında dinleme kitapları çıkmadan önce, radyolardaki roman ve hikaye okuma programları, aynı işlevi görmüştür. Pek çok radyo yayınlarının metinlerinin de edebiyat bilimi içinde değerlendirmekte yarar vardır. Metin yazarlığı, edebiyatın farklı bir yanı olarak algılanabilir. Radyo yayınları, yazar ve şairlere farklı malzemeler ve bakış açıları kazandırmıştır. Sözel edebiyatın son dönem ustaları olan aşıklar, gündem üzerine söyledikleri deyişlerinde radyo yayınlarından da yararlandıklarını belirtmişlerdir. Aynı durum, yazılı edebiyat geleneği ustaları için de geçerlidir. Yine hikaye, öykü ve roman ve şiirlerde, toplumsal yaşamın bir unsuru olarak radyo motifine de yer verilmiştir.

Türk edebiyatı ile sinema arasındaki ilişki de, medya-edebiyat araştırmalarının temel konularından biridir. Özellikle 1960 ve 1970’lerde gelişen Türk sinemacıları, sözlü kültür bağlamındaki yaratıların yanında, Tanzimat sonrası dönemde gelişen popüler ya da popülist edebiyattan da yararlanmışlardır. Keleşli masallarının yanında Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın, Kerime Nadir’in ro-

manları da film senaryolarında temel alınmıştır. Dünyanın diğer memleketlerinde olduğu gibi, Türkiye’de de edebiyat eserleri sinemaya uyarlanmıştır. Edebiyat eserlerinin yeniden üretilebilirliği bağlamında bu uyarlamaların başarılı ya da başarısız olduğu sık sık tartışılmıştır. “O. Hakkari’de Bir Mevsim” romanının yazarı Ferid Edgü, “Bir Ölü Deniz”in yazarı Erhan Bener, kendi eserlerinden yapılan uyarlamaları, tıpkı Heinrich Mann (Prof. Unrat’ın film uyarlaması olan Mavi Melek) ve B. Brecht (Üç Kuruşluk Opera) gibi, başarısız bulmuşlardır. Bu tür şikayetlere ise Türk sinemacıları adına Atıf Yılmaz, eserlerdeki ruhun çok kere filmlere yansıtılmadığını belirttiğinden sonra, Avrupalı sinemacıların “bestsellerden iyi film olur, ama iyi romandan iyi film olmaz” öz sözüyle karşılık vermiştir. Sinemanın, hikaye ve romanı etkileyebileceğine (kurgu, tipleme, olaylama vb.) vurgu yapan Atilla İlhan ise, formalizme (üslup, ifade, nesir cambazlığı, süslü gevezeliğe) sığınmak yerine, okurun hayal gücünü tetikleyen, üç boyutluluğun egemen olduğu görselliği, hikaye ve romanlarına taşıyan bir yazar olmayı yeğlediğini belirtir. Giderek artan görsellik egemenliği, edebiyat eserlerinde kurgunun hızlandırılarak, önceleri yazın sanatının temeli, daha sonra da fazlalıkları olarak değerlendirilen unsurların (tasvir, tahlil vb.) atılmasına neden olduğu ifade edilmeye başlanmıştır (Medya- Edebiyat ilişkisi hk. Bkz. Kanzog 1994; Aytaç 2002: 23-29). Özellikle radyo, sinema, televizyon, internet gibi görsel-işitsel medyanın etkisiyle gündelik yaşamı hızlandıran okur, Harry Potter, Metal Fırtına gibi sürükleyici vaka dizgelerinden oluşan, kendisine yazıyla hızlı görüntü akışı sunan romanlardan hoşlanır olmuştur. “Tüketilerek var olunan” bir dünyada, hızlı okunabilen, daha doğru bir ifadeyle tüketilebilen yaratılar tercih edilir hale gelmiştir.

III. DÖNEM:

Bu dönemde yazılı basın araçları, görsel-işitsel-sanal rakiplerine karşın, Türk edebiyatı üzerinde etkili olmaya devam etmektedir. Bugünkü gazetelerde, gündemi edebi ve mizahi üslupla değerlendirme biçiminde ortaya çıkan fıkracı yazarlığı geleneği Hasan Pulur, Çetin Altan gibi ustalar tarafından devam ettirilmektedir. Yine, Doğan Hızlan gibi usta eleştirmenlerin yazıları gazetelerde yayımlanmaktadır. Burada asıl üzerinde durulması gereken bir konu da, son dönem Türk medyasında sık sık “araştırmacı, gazeteci, yazar ve eleştirmen” ünvanına sahip, radyo ve televizyon yayınlarında da sıklıkla yer alan, farklı bir aydın tipine rastlanmasıdır. Bu tür programlarda, katılımcılar film, gösteri, tiyatro, siyaset gibi konularda konuşurken çeşitli yazar ve edebiyat eseri hakkında da değerlendirmeler yapmaktadırlar. Doğan Hızlan, Hakkı Devrim gibi eleştirmenlerin, çeşitli televizyon programlarında Türk edebiyatı ile ilgili değerlendirmelerde de buldukları görülmüştür. Medya, kendi edebiyat ve dil bilimcilerini ortaya koymaya başlamıştır.

Ayrıca, gazetelerde yazar ve eserlerle ilgili haberlerin dışında (anma günü, yıldönümleri, kitap yayını vb.) bazı köşe yazarlarının edebiyat içerikli yazılarına da rastlanmaktadır. Ali Kırca, Can Dündar gibi televizyonla ünlenen daha sonra gazetelerde çeşitli konularda görüş ortaya koyan medyacı-edebiyatçıların bazı köşe yazıları, son dönem Türk edebiyatının özgün örnekleri olarak değerlendirilebilir.

Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet gibi bazı gazeteler tarafından edebiyat ve sanat ekleri yayımlanmaktadır. Bu tür yayınlarda kitap tanıtım ve eleştirileri, yayınevi reklamları, röportajlar ve çeşitli değerlendirmeler yer almaktadır. (Bakış, Mürekkebi Kurumadan, Bu hafta Bitmeden ..., top tenler, in-outlar)

Son dönemin en dikkati çeken geliş-

melerinden biri, edebiyat dergiciliğinin gerilemesidir. 1980'li yıllardan itibaren özel sektör bilim, sanat ve edebiyat dergilerinin sayısı hızla azalmıştır.

Türk toplumu, yazılı kültürü tam içselleştiremeden ikincil sözel/elektronik kültürde yaşamak zorunda kalmıştır. Önce ses, daha sonra da ses-görüntü egemenliği, yazının, yazıyla iletişimin tekeli kırılmıştır. Medya, yeni teknolojik gelişmelerle çeşitlenmiş ve yaşamın diğer alanları gibi edebiyat üzerindeki etkisini arttırmıştır. Medya, var olduğu andan beri yaşamı, dolayısıyla kültürü, edebiyatı yönlendirme ve yönetme ideolojisine sahiptir. Bu nedenle de yaklaşık bir buçuk asırlık geçmişe sahip yazılı basının yanında, 1920'li yılların başından itibaren radyo, 1960'lı yılların sonundan itibaren televizyon ve son on yılda da internet sayesinde Türk edebiyatı, gelişerek farklı boyutlar kazanmıştır. Okur ve yazar profili, eser üretim ve tüketim sistemi değişmiştir. Şu anki yazar ve okur kitlesi, bir bakıma medya tarafından biçimlendirilmiştir. Bu nedenle de yazarlar, eserlerinde yaşamın bir parçası olarak algıladıkları medya araçlarına yer vermektedir. "Gazete, gazeteci, dergici, matbaacının yanında, radyo, televizyon, spiker, haber bülteni, stüdyo, programcı, muhabir, zaplama, reyting, sürmanşet, star, televole" gibi unsurlar, edebiyat eserlerinde yer almaktadır.

Özellikle internet sayesinde ulusal sınırların ortadan kalkması, yazarlara farklı tema, imge ve bakış açıları kazandırmıştır. Edebiyat eserleri, farklı milletlerin kahramanlarını, uluslar arası mekan ve ilişkiler içinde bir arada anlatmaya başlamıştır. Türkiye'de de yazarlar, ulusal miraslarının dışında farklı milletlerin kültür ve tarihlerinden de yararlanmaya başlamışlardır. Günümüz edebi yaratıcılığında imge, yaşantı ve anlam çeşitliliği mevcuttur ve kurgudan çok yaşantılara önem verilmektedir. Bu yaklaşım ve çeviri, yayıncılık, dağıtım

alanındaki gelişmeler, tüm dünya insanlarına yönelik eser yazımını da beraberinde getirmiştir. Edebiyat ve küreselleşme ilişkisi, Türk edebiyatı açısından henüz bütün yönleriyle değerlendirilmiş değildir. Bu gün yazarlar, bir taraftan yerel renklerle küresel okur kitlesine hitap etmek, diğer taraftan da ulusal okuruna küresel ölçekli yaratılar sunmak zorundadırlar.

Yabancı dil bilen okur kitlesinin genişlemesi, edebiyat alanında çeviri eser basımını arttırmış, uluslar arası kitap satış ve dağıtım ağlarının oluşmasına neden olmuştur. Bir bakıma, kitap üretim ve dağıtım sisteminde, yerel unsurların yanında küresel öğeler de devreye girmiştir.

Televizyon yayınlarının, edebiyat bilimi kapsamına alınmasında yarar bulunmaktadır. 1970'li yıllardan itibaren gündelik yaşamın bir parçası haline gelen televizyonun etkisi, özel sektör yatırımlarıyla daha da artmıştır. Renklenen ve kanallarının sayısı artan televizyon, internete rağmen halen toplumsal yaşamı biçimlendiren temel dinamik durumdadır. Bu nedenle televizyonun Türk edebiyatı üzerindeki etkisi, mutlaka araştırılmalıdır. Televizyon alanının yatırımcı, planlayıcı ve çalışanları, izler kitleyi oluşturmak, genişletmek ve ilgi sürekliliğini sağlamak için, öncelikle halkın büyük bir bölümünün ürünü olan sözel kültürden, daha sonra da yazılı edebiyat geleneğinden yararlanmışlardır (Özdemir 2001 a, b). Bu bağlamda, türkü, masal, destan, efsane gibi sözel edebiyat yaratılarının yanında, Küçük Ağa, Aşk-ı Memnu, Kırık Hayatlar gibi pek çok yazılı edebiyat eseri televizyon yayınlarında kullanılmıştır. Türk edebiyatının pek çok eseri ve yazarıyla ilgili çeşitli televizyon programları (dizi, belgesel vb.) yapılmıştır. Bunun yanı sıra televizyon bağlamında üretilen diziler de farklı biçimdeki edebi yaratılar/metinler olarak değerlendirilebilir. Senaryo

ve metin yazarlarının romancıdan, hikayeciden ne kadar farklı olduğu da tartışılmalıdır. Televizyonda yayımlanan dizilerin senaryoları, daha sonra kitap olarak piyasaya sürülmektedir. Bu durumda edebiyattan televizyona uyarlamadan çok, televizyondan edebiyata geçişten söz edilebilir. Burada, gelişen medyanın edebiyat alanındaki seçkinciliği ortadan kaldırdığına bir kez daha vurgu yapmak gereklidir. Özetle televizyonu, “zaplanan bir edebiyatın yaratıldığı” elektronik ortam olarak nitelenmek mümkündür. Yazarlar, görüntü dünyasında öncelikle kendilerine birar imaj edinme kaygısı içindedirler. Görüntüler, yazının önüne geçmiştir. Edebiyat eserleri, kitle kültürü bağlamında birer tüketim nesnesine dönüşmeye başlamıştır. “Boş zamanları değerlendirmek için kitap okuyun” söylemi, belki de bu yaklaşımın önemli bir dayanağını oluşturmaktadır. Edebiyatın, medyanın da özünü oluşturan eğlence işlevi henüz gereğince açıklanmak istenmediği için, edebiyat alanındaki dönüşüm ve metalaşma gerçek boyutlarıyla ortaya konulamamaktadır. Bu gün, eğlenceye dönüşen bir edebiyattan söz edilmektedir. Bu nedenle günümüz edebiyat dünyası, edebiyat biliminin var olan yöntem ve yaklaşımlarıyla değerlendirilemeyecek kadar karmaşıktır.

Gelişen bilgisayar teknolojileri ve özellikle internet sayesinde, yazar, eser ve okur arasındaki bağlantı güçlenmiş ve hızlanmıştır. Sanal ortamda edebiyatla ilgili pek çok site ve portal bulunmaktadır. Türk edebiyatı ile ilgili siteler daha çok, yayıncılar, kurumlar, meraklılar, eleştirmenler ve yazarlar tarafından hazırlanmaktadır. Bu sitelerde edebiyat tarihinin, kitap satış ve tanıtımın yanında, yazar ve okur görüşlerine de yer verilmektedir. İnternet, edebiyat eleştirmenliğini farklılaştırmıştır. Okur ve bağımsız olduğu belirtilen eleştirmenlerin değerlendirmeleri (metin ve yıldız, rakam vb. sembollerle), yeni dönem edebi-

yat eleştirmenliği olarak değerlendirilebilir. Yine bu sitelerde yer alan “yeni çıkanlar, editörün seçtikleri, en çok satanlar, kelepirci vb.” değerlendirmeler de edebiyat eleştirmenliğinin farklı ifade biçimleridir. Bir bakıma, edebiyat dergilerinde ve bilimsel eserlerde görülen edebiyat eleştirmenliği ortadan kalkmaktadır. Bu kapsamda, yayınevlerinin satışı artırıcı bir yöntem olarak bu tür değerlendirmelerle okuru etkilediğine de dikkat edilmelidir.

Edebiyatın medyatikleşmesi dolayısıyla metalaşması, sanat ve eğitimin yerine eğlencenin, boş zaman değerlendirilmenin, kar etmenin amaç haline gelmesine neden olduğu tartışılır hale gelmiştir. Pek çok yazar, “çok satmak ya da uzun satmak” ikilemi içinde eser üretmek zorunda kalmaktadır. Popüler kültürün egemen olduğu günümüz Türkiye’sinde yayınevleri arasında yüksek bedellerin ödendiği “popüler” yazar transferleri söz konusudur. Yayıncı ve okur, sanatsal yaratı sisteminde daha etkin hale gelmiştir. Artık yazarlar, eserini yaratırken okurun ve yayıncının hızla değişen isteklerini, önerilerini dikkate almak durumunda kalmaktadırlar. Yazarlar, devrin popüler/moda türlerinde eser üretme eğilimindedirler. Son dönemde Türkiye’de kadın, Osmanlı tarihi, kadın ve komplo teorileri üzerine kurgulanmış romanlar tutulmuştur. Bu açıdan bakıldığında yazarın, pek de bağımsız ve rahat olduğu söylenemez. Belki de bu başlıca nedeni, tıpkı televizyon dizilerinin senaryo yazımlarında olduğu gibi, birkaç yazarlı kitaplar yayımlanmaya başlamıştır.

SONUÇ:

Medya, önce gazete ve dergiler, daha sonra da radyo, televizyon ve internet adlı iletişim araç ve ortamlarıyla, Türk edebiyatını değiştiren temel dinamiktir. Bu nedenle de çok-türlü bir medyanın egemen olduğu sosyo-kültürel ortamda üretilen edebiyat eserlerinin de-

ğerlendirilmesi ve yorumlanması da farklı yaklaşımları gerektirmektedir. Gerçeklikle sanallığın, edebiyat ve medya estetiğinin iç içe geçtiği, çağrışım kaynağı olarak çok kere medyanın esas alındığı, kurgunun hızlanarak sığlaştığı ya da yazınsal kurmacanın geçersiz olduğu, cinsellik ve şiddetin sıkça kullanıldığı, yazıyla yaratılan görüntülerin hızla aktığı, sözel sanatların, uzun tasvir ve tahlillerin gereksiz sayıldığı, özel yaşantıların hızla tüketildiği, algılamının çeşitlendiği, argoyle süslü medya dilinin(!) temel sayıldığı bir edebiyat dünyası, ancak yeni yöntem ve yaklaşımlarla incelenebilir. Bu yöntem ve yaklaşımlar da, disiplinler arası çalışmalarla ve disiplinler üstü alanlarda elde edilebilir. Edebiyat bilimcileri, ekonomistlerle (ki rap fuar varsa), sinemacılarla, medyacılarla, dahası genetik bilimcilerle ortak çalışmalar yapmaya kendilerini hazırlamalıdır.

KAYNAKLAR

- Ahmed Rasim, 1980, *Matbuat Hatıralarından: Muharrir, Şair, Edib* (hz.Kazım Yetiş), Tercüman 1001 Temel Eser, İst.
- Aktaş, Şerif, 1992 (a), "Servet-i Fünun Dışı Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, TKAE Yay. Ank: 443- 470.
- "1992 (b), "Cumhuriyet Devri Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, TKAE Yay. Ank: 503-547.
- Aytaç, Gürsel, 2002, *Edebiyat ve Medya, Kaptan Ekrana Edebiyat*, Kültür Bakanlığı Yay., Ank.
- Balcı, Yunus, 2002, "Yenileşme Zihniyeti Bakımından Tanzimat Romanının Anlamı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, 15.c.: 189-194.
- Bayrak, Orhan, 1994, *Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü*, İst. Küll Yay.
- Bekiroğlu, Nazan, 2002, "Servet-i Fünun Topuluğu Dışı Türk Edebiyatı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, 15.c.: 212- 226.
- Çelik Yalçın, Dilek, 2002, "XIX.Yüzyıl Türk Edebiyatında Roman", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, 15.c.: 195- 2003.
- Ekinci, Necdet;"Türk Basın Tarihinden Kesitler", *Türkler*, 14.c., 2002:675-680.
- Ercilasun, Bilge, 1981, *Servet-i Fünun'da Edebi Tenkit*, Ankara.
- "1992, "Servet-i Fünun Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, TKAE Yay. Ank.: 425-442.
- Göçgün, Önder; "Tanzimat Devri Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, TKAE Yay. Ank. 1992: 379- 423.
- İnuğur, Nuri, 1992, *Türk Basın Tarihi (1919-1989)*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İst.
- Kabacalı, Alpay; *Türk Kitap Tarihi 1(Başlangıç'tan Tanzimat'a Kadar)*, Cem Yayınevi, İst. 1989 (2.bsk.).
- Kanzog, Klaus, 1994, *Medien und Literatur*, D./V. Zmegac (Hrsg): Moderne Literatur in Grundbegriffen, 2. Aufl. Tübingen.
- Kaplan, Mehmet, 1976, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, İst. Dergah Yay., 1987, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, İst.
- Kavaz, İbrahim, 2002, "Yenileşme Dönemindeki Edebi Münakaşaların Edebiyattaki Gelişmeye Katkıları", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, 15.c.; 240-247.
- Kerman, Zeynep, 2002, "Servet-i Fünun Edebiyatı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, 15.c.: 2004- 211.
- Koloğlu, Orhan, 1985, "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi I*, İst., İletişim Yay.: 68- 93.
- Kurdakul, Şükran, 1997, *Çağdaş Türk Edebiyatı, Cumhuriyet Dönemi II (1923-1950)*, Broy. Yay.
- Okay, M.Orhan, 2002, "Osmanlı Devleti'nin Yenileşme Döneminde Türk Edebiyatı", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, 15.c.: 167- 180.
- Özdemir, Nebi, 2001 a, "Türkiye'de Halkbilimi/Kültürbilimi- Medya İlişkisi", *Türkbilg*, 2001/2: 110-117.
- "2001 b,"Halkbilimi/Kültür Bilimi- Medya", *Millî Folklor*, 49: 87-93.
- "2004, "Türkiye'de Sözlü Kültürde Yazılı Kültüre Geçiş ve Meddahlık-Medya İlişkisi", *Mitten Meddaha Türk Halk Anlatıları Uluslar Arası Sempozyumu*, Ankara, (25-27 Mart 2004).
- Sakal, Fahri; "Osmanlı Ailesinde Kitap", *Osmanlı*, 11.c., 1999: 732-738.
- Selim Nüzhet; *Türk Gazeteciliği (1831-1931)* Devlet Matbaası, İst. 1931.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, 1988 (7.bsk.), *19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İst., Çağlayan Kitabevi.
- Tural, M.Sadık, 1992, "II. Meşrutiyet Döneminde Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, TKAE Yay. Ank.: 471- 502.
- Uçman, Abdullah, 2002, "Tanzimat'tan Sonra Kültür ve Edebiyat Hayatımızda Değişme ve Yenileşmeler", *Türkler*, Yeni Türkiye Yayınları, 15.c.: 181- 188.